

Algunes notes lèxiques

ALBERT JANÉ

Vet ací, a continuació, algunes notes sobre lèxic, especialment relacionades amb l'aparició de la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana*, de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC2):

SIGIL

Una de les novetats del DIEC2 és l'admissió de *sigil* 'Compte, precaució, amb què es guarda un secret', i l'adjectiu derivat *sigil·lós* 'que actua amb sigil, que denota sigil'. Fins ara, tots els mots admesos d'aquesta família, com *sigil·lació*, *sigil·lar*, *sigil·lat*, etc., es referien als segells. Així, *sigil·lografia* és 'l'estudi dels segells'. I, doncs, dins els límits de la normativa, en lloc de *sigil* havíem de recórrer a *cautela*, *silenci*, *precaució*, etc. I en lloc de *sigil·lós* a *cautelós*, *prudent*, *silenciós*, etc.

TOCOM

Troblem aquest substantiu en la primera edició del *DGLC*, definit 'lloc, indret'. Malgrat que els grans mestres Moll i Coromines es van manifestar, d'una manera ben decidida, partidaris d'eliminar aquest mot, el qual qualificaven de fantasma dels nostres repertoris lexicogràfics, el *DIEC* manté l'entrada *tocom* amb la mateixa definició del *DGCL*, matisada, però, amb la indicació «en llenguatge poètic». Aquest manteniment mereix plenament la nostra aprovació. Si aquest mot va ser usat per uns escriptors de tanta categoria com Ruyra, Carner i Guerau de Liost, fos com fos que l'haguessin après o captat, avui l'hem de considerar un mot ben nostre i ben legítim, que ha d'usar lliurement tothom a qui abelleixi de fer-ho. *D'un tocom no gaire precís / compareix Don Panxo Rodríguez*: vet aquí uns versos d'un gran poema de Guerau de Liost. Seria inconcebible que un lector modern d'aquest poema que, no coneixent la paraula *tocom*, l'anés a mirar al diccionari i no la hi trobés.

A vegades en algunes coses som molt puritans i en altres ho som molt poc. Que un diccionari que s'ha decidit a admetre *glamur*, *xou* i *cava* 'xampany', hagués prescindit de *tocom*, que té molts més títols de noblesa, ens hauria semblat senzillament monstruós.

BERGANSÍ

El *DGLC* definia *bergansí* amb els termes següents: 'Peça de vori, argent, etc., que es fa rosegar a les criatures quan han de posar les dents, ordinàriament proveïda d'una cadeneta, cascavells, etc.'. És la mateixa definició que trobem ara en el *DIEC2*, únicament amb el canvi de *argent* per *os* i amb la repetició de la preposició de davant *cascavells*. La definició de la *GEC* és més o menys coincident: 'Peça de vori, argent, etc. que hom fa rosegar a les criatures quan han de treure les dents'. El *Diccionari Alcover-Moll* il·lustra aquest valor amb un exemple magnífic d'Emili Vilanova: *Ahont aneu vós ab aquesta boca que ja no s'estila? Que us ficàveu lo bergansí de través, que se us va donar tant? Per la seva banda, el DECat* de Joan Coromines hi dedica una referència mínima.

No hem vist, doncs, cap diccionari que indiqui per a *bergansí* un sentit figurat, equivalent, més o menys, a *prebenda*, *benefici*. És amb aquest valor que trobem aquest mot en una de les narracions més celebrades del gran Joaquim Ruyra (*Les coses benignes*): *Aquest home cerca pretextos per a atracallar-me. Per què? Jo no sé pas de mai haver-li trepitjat cap ull de poll. ¿Serà que vol per a una altra boca el meu bergansí?*

KÀISER

El *DIEC2* defineix el mot *kàiser* amb els termes següents: 'Títol de l'emperador d'Àustria, des de 1804, i de l'emperador d'Alemanya, des de 1871'. Aquesta definició, que ja ve del *DGLC* i que és anàloga a la que

donen altres diccionaris, no correspon exactament a la realitat històrica ni, tampoc, a l'ús del mot en la nostra llengua.

En realitat, en alemany *Kaiser* significa simplement 'emperador' i l'usen normalment en tots els casos, és a dir, aplicat a tots els sobirans que nosaltres designem amb el nom *emperador*. Per exemple, els dos Napoleons, emperadors dels francesos, o el malaurat Maximilià d'Àustria, emperador de Mèxic. Els titulars de l'anomenat Sacre Imperi Romano-Germànic, que, de fet, arrenca de Carlemany, en alemany, certament, reben el títol de *Kaiser*. Però aquest imperi va deixar d'existir com a conseqüència de la nova divisió territorial d'Europa que van originar les guerres napoleòniques, i en 1806 (no en 1804), l'emperador Francesc va renunciar al títol d'emperador del Sacre Imperi Romano-Germànic i va adoptar el d'emperador d'Àustria, més ajustat a la realitat. I, així, de Francesc II va passar a dir-se Francesc I; però tan emperador, és a dir, tan *Kaiser* era abans d'aquell any com després. Pel que fa a l'emperador d'Alemanya, la definició transcrita podria fer creure que abans de 1871 els emperadors d'Alemanya no tenien el títol de *Kaiser*. Però no va ser ben així. Abans d'aquell any, aquells sobirans eren simplement reis de Prússia. I va ser amb l'hegemonia prussiana que els reis de Prússia van passar a dir-se *emperadors*.

Ara bé, entre nosaltres, quan fem servir la paraula alemanya *Kaiser*, que hem catalanitzat en *kàiser*, ens referim gairebé sempre a l'emperador d'Alemanya, i més concretament a l'últim de la nissaga, Guillem II, que va regnar durant trenta anys i, doncs, fou tot aquest període de temps una figura d'actualitat permanent. És veritat que també hem trobat en el Corpus una ocurrència sobre el *kàiser* Francesc Josep (d'Àustria), però és sens dubte un cas excepcional. D'altra banda, aquesta identificació entre el títol de *kàiser* i l'emperador d'Alemanya Guillem II és

(i, sobretot, va ser) habitual en totes les llengües (anglès, castellà, francès, etc.) i en tots els àmbits.

MASCARELL

Hi ha una llarga llista de cognoms catalans que provenen de noms d'ocell: Rossinyol, Milà, Esparver, Falcó, Colom, Pardal, Oriol, Gaig, Estornell, Passerell, Pinsà, Verdum, Codorniu...¹ No costaria gaire d'afegir-hi Mascarell, però en aquest cas es tracta simplement d'una coincidència. Efectivament, el cognom *Mascarell*, derivat de *màscara*, prové, segons Francesc de B. Moll, d'una característica personal. I el nom de l'ocell no és sinó un invent modern, segons ens explica Joaquim Maluquer en el seu utilíssim treball *Els ocells de les terres catalanes*. «El mascarell (*Sula bassana*) és un gran ocell marí de tipus completament distint dels anteriors, puix que és alhora un gran capbussaire i un magnífic nedador. Altrament, no té nom popular en català; per això, en dreçar la llista dels ocells de Catalunya i en la necessitat de trobar un nom català escaient per a aquest ocell, Salvador Maluquer proposà el de *mascarell* basant-se en el traç negre que duu entorn dels ulls i que tant destaca enmig de la coloració general blanca (cf. p. 258).»

El nom comú *mascarell* (*Sula bassana*), que encara no sortia en el *DGLC*, ja va ser inclòs en la primera edició del *DIEC*.

GUAITA

El castellanisme *vigia* va aconseguir d'introduir-se en la primera edició del *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra, i s'hi va mantenir en totes les edicions. No en la nomenclatura, certament, sinó en la definició del mot correcte, *guaita*, que diu, exactament: 'El qui fa la guaita, vigia, sentinella'. Aquesta anomalia va ser observada pel professor Pere Elies i Busqueta, que la va posar en coneixement del senyor Aramon i Serra, el qual va convenir que calia fer la correcció adequada. L'esmena no es va arribar a fer en l'addenda de les darreres edicions del *DGLC*, però, naturalment, ja no en queda cap reflex en el *DIEC*, el qual (1 i 2) es limita a de-

finir *guaita* 'acció de guaitar' i 'persona que fa la guaita'.

No deu ser pas a causa del petit lapsus del *DGLC* que molts escriptors poc curosos han recorregut, ara i adés, a les formes espúries *vigia* i *torre de vigia*. L'últim exemple que tenim anotat és de *L'emperador o l'ull del vent* (de Baltasar Porcel): *Era un dels vigies, cridava: -Miquelets, miquelets*. Cal dir, tanmateix, que les incorreccions lingüístiques d'aquesta novel·la són tan sorprenents i impròpies de la prosa de Porcel que indueixen a creure que es tracta d'una novel·la escrita originalment en castellà i traduïda al català per un traductor incipient i inexpert.

BOCATÍ

Vet aquí una autèntica paraula fantasma. No és sinó el resultat d'una mala lectura de *bocafí*, en què es va prendre una *f* per una *t*. El cas és que la forma *bocafí* 'que té un gust refinat en el menjar i el beure', va aparèixer en la segona edició (1954) del *Diccionari general de la llengua catalana*, però no en el cos principal de la nomenclatura sinó en un anomenat «suplement», que comprèn quaranta-set entrades i que ocupa tota la pàgina 1759.

Havia de ser a través de la lectura d'aquest full de la segona edició del *DGLC* que Salvador Espriu va tenir coneixement d'aquesta paraula, que li devia agradar, car apareix en un dels poemes que integren el cèlebre recull *La pell de brau*. És en el poema que comença *Jehudi, que no tasta / d'uns anys ençà / ni un got d'aigua clara...*, força divulgat, i que correspon a la pàgina 32 de la primera edició (1960): *... regal / sa i abundós que reben / ben bé de franc / els bocafins més pobres / de la ciutat*. Sembla que algú, havent llegit aquest poema, va preguntar a l'autor d'on havia tret la paraula *bocafí*, i Espriu no va vacil·lar a declarar que l'havia tret del diccionari. I devia ser així com es devia descobrir l'error, que ja no es va perpetuar en les edicions posteriors del *DGLC*: en la quarta edició (la tercera és una reimpressió de la segona) apareix ja la forma correcta *bocafí*, que és la que apareix també en el *DIEC*. Però les paraules tenen vida pròpia i no és pas

improbable que a partir del poema de Salvador Espriu hagi passat a altres textos.

VOREJAR

El *DIEC2* dona sobre el verb *vorejar* la informació següent: «v. tr. 1 Anar per les vores (d'un riu, d'un barranc, d'un bosc, etc.). 2 PER EXT. *Vorejar un perill* 3 Ranejar. *Vorejar els cinquanta anys*.»

Ja en tenim prou. Volem dir que no necessitem més informació per a eliminar l'ús realment aberrant que avui, en el llenguatge periodístic, es fa del verb *fregar*. Algú devia difondre la idea que el verb del castellà *rozar* s'ha de traduir per *fregar*, i tot un esbart d'escribes que solen pensar en castellà i que, segons la implacable llei de la facilitat, defensen que a cada mot del castellà n'hi ha de correspondre un altre del català, sigui el que sigui, però sempre el mateix, sempre, sense cap excepció, que en castellà dirien *rozar* en català diuen *fregar*. Fent servir els mateixos exemples del *DIEC*, diuen, sense amoïnar-s'hi gens: *Fregar un perill* i *Fregar els cinquanta anys*. Ja sabem que lluitar contra aquestes tendències mimètiques sol ser picar ferro fred. Però no ens hem de donar per vençuts. Qui sap si encara trobarem qui, lleialment advertit, es decidirà a eliminar aquest ús espuri de *fregar* i es decidirà per *vorejar* (en tots el casos) o per *ranejar* (quan es tracti de l'edat). ♦

1. Veg. LLENGUA NACIONAL, núm. 57, p. 14.